

Josef Grulich – Václav Černý, *Od syna k rekrutovi, od vojáka k vysloužilci. Služba v armádě a její vliv na venkovskou rodinu.*

Jižní Čechy na přelomu 18. a 19. století,

NLN – Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2025, 324 s.,

ISBN 978-80-7422-540-6.

Kniha Josefa Grulich a Václava Černého se věnuje vojenské službě a dopadům, které měla na venkovské obyvatelstvo v letech 1775–1830. Publikace stojí na pomezí několika historiografických proudů – vojenských dějin, dějin venkova a dějin rodiny – a je kvalitním příspěvkem ke každému z nich. Autoři se jihočeským venkovem zabývají dlouhodobě a znají toto prostředí velmi dobře, především mají vynikající přehled o dostupné pramenné základně. V případě tohoto výzkumu se jednalo o církevní matriky, vojenské konskripce, soupisy poddaných a další dokumenty z fondů velkostatků. Materiály z jihočeských archivů autoři obohatili také o prameny z vídeňského vojenského archivu. Díky tomu vznikl velmi komplexní obraz části venkovské společnosti na přelomu předmoderní a moderní doby. Výběr právě tohoto období jistě nebyl náhodný. Jedná se o roky, kdy byl zaveden nový a efektivnější konskripční systém, nejprve s doživotní vojenskou službou (1781), později zkrácenou na 8–14 let v závislosti na typu vojska (1802). Zároveň probíhaly války s revoluční Francií a později napoleonské, takže habsburská monarchie potřebovala funkční armádu.

Úvodní kapitoly dávají výzkum autorů do kontextu podobně zaměřených projektů v českých zemích i v Evropě. Mezi citovanými tituly se objevují nejnovější práce týkající se vojenské historie (např. z pera Ilyi Berkoviche), ale také starší česká díla (například odborníka na napoleonské války Dušana Uhlíře). Jediná publikace, která mi zde chybí, je kniha Christophera Duffyho o armádě za časů Marie Terezie.^[1] Autorům by jistě mohla být nápomocna pro srovnání a formulování badatelských otázek. V této části knihy autoři také představují svoji databázi – na základě pečlivě sesbíraných pramenů se jim podařilo shromáždit data o 849 rekrutech pocházejících z osmi vsí na panství Protivín a jedenácti vsí na panství Třeboň. Tento vzorek je dostačující pro zobecnování některých závěrů. Databáze vznikala v několika navazujících krocích a data byla postupně zpracovávána v programech *Microsoft Excel*, *My Heritage Family Tree Builder* a *Microsoft Access*. Pečlivost tohoto postupu zajistila přesnost kvantitativních analýz.

[1] Duffý, C. 1977. *The Army of Maria Theresa. The Armed Forces of Imperial Austria, 1740–80*. Vancouver – London: David & Charles Publishers.

Právě kvantitativních analýz se týká nejzásadnější výtka, kterou vůči publikaci mám. Tyto analýzy jsou klíčové k získání odpovědi na otázku, které skupiny obyvatel byly rekrutovány nejčastěji. Šlo by předpokládat, že to budou muži z nejchudších poměrů. Výsledky z Protivína a Třeboně tomu však nenasvědčují (srov. tabulky na s. 54 a 55), právě naopak, nejvíce byli rekrutováni synové sedláků. Na druhém místě však byli synové podruhů. Je tedy zřejmé, že situace byla poněkud složitější. Pro její lepší pochopení by bylo potřeba mít k dispozici sociální složení všech zkoumaných lokalit a vidět, jaké procento zaujímal jednotlivé společenské skupiny v populaci jako celku. Jedním z možných vysvětlení je nepochybně vyšší počet chlapců dožívajících se dospělosti v rodinách sedláků. Vysoký počet podruhů však nasvědčuje také o častém rekrutování z řad nejchudších. Podobný problém představuje analýza života rekrutů před vstupem do armády. Ukazuje se, že obvykle byli v čelední službě nebo doma. Pokud však nevíme, kde v tomto věku byli mladí muži, jež odvedeni nebyli, žádné velké závěry činit nelze.

Co se týče rekrutování sirotek, autorům se (podobně jako autorce tohoto textu) nepodařilo dokázat, že by byli rekrutováni častěji než muži neosiřelí. Vzhledem k tomu, že naprostá většina mužů v jižních Čechách byla rekrutována po dvacátých narozeninách, je to celkem přirozené. Obecně si nemyslím, že je vhodné mluvit o osiření jako o sociálním původu (s. 235). Předčasná ztráta otce byla v novověké společnosti běžná a zejména menší komunity měly zavedené mechanismy, díky kterým bylo o sirotky postaráno.

Kromě kvantitativních zapojují autoři do analýzy odvodů také kvalitativní postupy. Pomáhá jim v tom vrchnostenská agenda. Ukazuje se, že zásadním faktorem ovlivňujícím, kdo měl být odveden, byly tělesné dispozice, v případě speciálních oddílů pak konkrétní dovednost nutná pro danou funkci. Ne všichni mladí mužové o nástup do armády stáli, proto se snažili verbování vyhnout. Je zřejmé, že vojenští lékaři byli na podobné situace zvyklí a jednotlivé případy pečlivě zkoumali. Při verbování mohlo docházet i k násilnostem. V jiných případech se odchodu do armády pokoušeli zabránit členové rodiny rekruta nebo významná osobnost ze vsi, například rychtář. Bohatá dokumentace dokazuje, že vrchnosti na těchto záležitostech záleželo. Na jednu stranu chtěla dodat požadovaný počet rekrutů, na stranu druhou nechtěla narušit fungování hospodářství. Autoři věnují velkou pozornost mechanismům vrchnostenské správy a tím vnášejí do svého bádání další prvek.

Za nejzajímavější a také nejnovativnější považuji část týkající se rodin vojáků. Pozornost je nejprve věnována právnímu zakotvení vojenských manželství. Obecně sňatky vojáků vítány nebyly, neboť tím vznikal problém, kdo se v případě smrti vojáka postará o jeho vdovu a děti. Také data z Protivína a Třeboně ukazují, že jen naprosté minimum mužů v armádě bylo ženatých. Pokud se tedy voják oženil, došlo k tomu obvykle po návratu ze služby. Analýzy ukazují, že vysloužilci nebyli na sňatkovém trhu v nějaké zásadní nevýhodě, brali si nejčastěji svobodné ženy pocházející ze selských rodin, což souvisí nepochybně i s jejich vlastním

sociálním původem. Pokud se tedy vojákovi podařilo ve zdraví přežít léta služby, měl velkou šanci na úspěšné znovuzačlenění do venkovské společnosti. Autoři k této podrobné analýze využili kombinaci soupisů poddaných a matrik, díky čemuž jsou výsledky přesnější a mají spolehlivější vypovídací hodnotu.

Ne všem se podařilo z armády vrátit ve zdraví, jak podrobně popisuje kapitola o invalidech. Podle stupně zranění čili podle toho, jestli byl invalida schopen si na sebe vydělat, dostával gáži a měl případně nárok i na ubytování. V zájmu armády bylo tedy uznávat invaliditu co nejmenšímu počtu mužů. Speciální případy jsou pak zajatci a dezertéři. Zajatci, o kterých se dlouho nevědělo, mohli na rodných usedlostech způsobovat obtíže, protože vznikaly nejasnosti ohledně dědických řízení. U dezertérů bylo poněkud překvapivé, že nebyli za útěk nijak zásadně trestáni. Armáda je totiž příliš potřebovala. Kapitulu samu pro sebe tvoří vztahy mezi vojáky a vesničany. Zákon totiž ukládal místnímu obyvatelstvu povinnost postarat se o kvartýrování armády, pokud to bylo nutné. Pravidla byla jasně daná, vojáci měli sice nárok na nocleh, teplo a světlo, stravu si však měli obstarávat sami a platit za ni. Toho civilní obyvatelé rádi využívali. Ve vrchnostenských fondech se dochovaly záznamy o řadě incidentů, které mezi vojáky a vesničany vznikaly.

Celá publikace je protkána příběhy jednotlivců, jejich rodin a potýkání se s vrchnostenským aparátem, díky čemuž se dochovalo svědectví o jejich životě. Na těchto sondách se nejlépe pozná, jak moc Josef Grulich a Václav Černý znají své prameny. Podařilo se jim je propojit do místy až napínavých příběhů lidí, kteří měli být dávno zapomenuti. Příběhy činí knihu zábavnější pro čtenáře, ale zároveň je nutno dodat, že to není jejich jediný význam. Autoři je využívají pro svou argumentaci a na jejich základě činí obecněji platné závěry o venkově na prahu moderní doby.

Práce Josefa Grulicha a Václava Černého je přínosem nejen pro profesionální badatele zabývající se přelomem 18. a 19. století, ale také pro širokou veřejnost, což dokazuje fakt, že kniha byla v době vydání této recenze beznadějně vyprodaná. Publikace je vizuálně velmi zajímavá, neboť obsahuje velké množství obrázků pramenů a maleb vojáků. Zároveň zahrnuje poznámkový aparát, seznam literatury a tři rejstříky – místní, věcný a jmenný. Pro další výzkum tohoto tématu je tedy ideálním odrazovým můstkem. Autorům se podařilo spojit zdánlivě nespojitelné – dějiny armády a dějiny rodiny – v originálním celku. Kniha také ukazuje, že propojení kvantitativních a kvalitativních postupů přináší cenné vědecké výstupy, které mohou být zároveň populární i mimo historickou obec.

Věra Slováková